

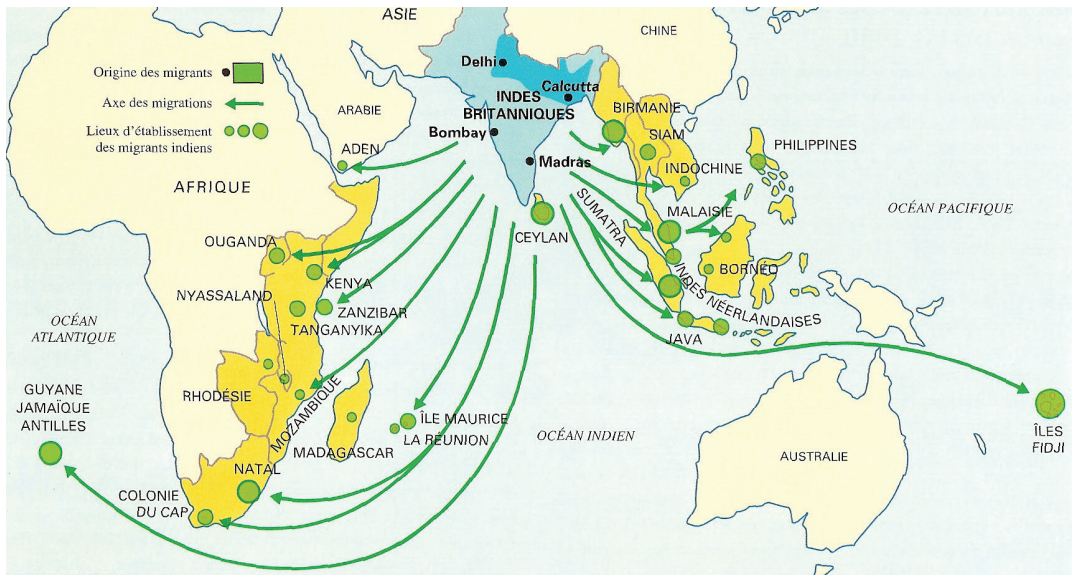
Oonk, Gijsbert (2009): *The Karimjee Jivanjee Family. Merchant Princes of East Africa. 1800–2000. Amsterdam: Pallas Publications–Amsterdam University Press. 176 oldal, keménynyomtatás*

„Kelet-Afrika kereskedő hercegei”

Írta: Tarrósy István

A HÍRES rotterdami Erasmus Egyetem kutatója, Gijsbert Oonk példaértékű munkát tett le a XXI. századi afrikanisztika asztalára azzal, hogy éveken át kitaratóan fejtette fel a kelet-afrikai partvidék egyik legmeghatározóbb délkelet-ázsiai családjának történetét. Az északnyugat-indiai Mandvi (Gudzsarat állam) egykoron jelentős kikötővárosából származó Karimjee Jivanjee család fantasztikus archívumának felhasználásával, mélyinterjúk egész garmadáját lefolytatva izgalmas narratívába öntötte a dinasztia generációkon átívelő következetes építkezését, vállalkozásainak alakulását, bukásainak és sikereinek következményeit. Mindeközben precíz társadalomtudományi elemzést kaphatunk az afro-ázsiai rendszer máig oly meghatározó száláról, az indiai-afrikai kapcsolatról, amely századokon keresztül a kereskedelmet részesítette leginkább előnyben.

„Lehetetlen pontosan megállapítani, hogy az Indiából érkező kereskedők mikor kezdtek meglepedni Kelet-Afrika part menti városaiban. Valószínűleg az arabok nyomában jártak ... [később, a XIX. század során pedig] tevékeny szerepet játszottak a ... főleg Zanzibáron keresztül lebonyolódó nagyarányú néger rabszolgakereskedelemben” (Szentes, 1963: 138-139). A Karimjee Jivanjee család alapítója, Buddhahoy Noormuhammed *bohora* síita muzulmánként látta meg a napvilágot. A családi történet szerint, „egy napon, Mandviba látogatván, az ománi szultán zanzibári vámtisztviselője, egy bizonyos Jairam Sewji – maga is indiai származású – felkereste Buddhahoyt” (Oonk, 2009: 21). Sewji – aki egyébként az indiai-óceáni térség egyik leggazdagabb és komoly befolyással bíró személyisége volt akkoriban – felvázolta a kelet-afrikai partokkal való kereskedelemben rejlő gazdasági és a zanzibári üzleti világban tetten érhető potenciált Buddhahoyznak, aki úgy döntött, elküldi fiát, Jivanjee-t Zanzibárra, hogy térképezze fel a család számára elképzelhető tényleges lehetőségeket. Jivanjee 1818-ban megnyitotta első boltját és 1825-ben megalapította saját kereskedő cégét, a Jivanjee Buddhahoy & Co-t, amely főként szegfűszeget és koprát² exportált Indiába, valamint német és amerikai ruhákat importált a szigetre.

Indiaiak migrációja Afrikába és Ázsiába

Forrás: Chaliand – Jun – Rageau (1994): *Atlas historique des migrations*. Paris: Éditions du Seuil. 66. o.

A kelet-afrikai partvidék első európai gyarmatosítói, a portugál hódítók a XVI. és XVII. század folyamán Kenya felé irányították érdeklődésüket, ami megkönnyítette az Omán területéről behajózó arabok hatalomátvételét a XVIII. század elején.³ Az omániak a kereskedelem fellendítésére rendezkedtek be, majd annak stabilizálásával olyan méreteket öltött az általuk generált forgalom, amely elsődlegesen elefántcsontra, szegfűszegre és rabszolgákra koncentrált, hogy szultánjuk 1832-ben Zanzibár szigetére tette át főhadiszállását, egyben fővárosát. E döntésnek a háttérében két tényező állt: egyrészt a század elején súlyos harcok dúltak a maszkati trón megszerzéséért, másrészt lehetőség kínálkozott a térségi kereskedelemben kialakított ománi befolyás kiterjesztésére. Az otthoni harcokból „végül győztesen kikerülő fiatal Szejjid Szaíd bin Szultán ... hajóhadára támaszkodva arra törekedett, hogy a kelet-afrikai partvidéken építse ki uralkodói hatalmát, és virágoztassa fel az ország kereskedelmét.” E gondolatnak megfelelően „Szaíd szilárd és virágzó kereskedőbirodalom központjává tette Zanzibárt, aminek a fő célja az volt, hogy az indiai-óceáni kereskedelem előtt megnyissa az utat a kelet-afrikai erőforrások felé.”⁴ Elmondható tehát, hogy „a szultáni időkben ... Zanzibár ... az Indiai-óceán legbefolyásosabb állama volt.”⁵ Sőt, Szombathy (2007) szerint: „A partvidék társadalmának fejlődésében és az arab kötődések megerősödésében a döntő fordulatot az ománi arabok érkezése hozta. ... [Ők] a szuahéli kultúrát is sok szempontból a saját mintáik szerint alakították át.” Zanzibár és rajta keresztül a kelet-afrikai partvidék ettől kezdve nemzetközi kereskedelmi megfontolásokból egy-

értelműen felértékelődött, és folyamatosan vonzotta többek között az indiai betelepülőket, akik ma is a partvidék üzleti-kereskedelmi szektorának mérvadó szereplői. A XIX. században, egészen az 1964-es zanzibári forradalomig az indiai kereskedők a szultáni udvar exkluzív partnereiként tevékenykedhettek.⁶ Ehhez azt is vegyük figyelembe, hogy „Kelet-Afrika sajátos fejlődésében közrejátszott egyrészt kedvező földrajzi fekvése, másrészt a tergerparthoz közel fekvő, fémekben, aranyban, rézben, vasban dúsgazdag rhodesiai bányavidék. Adva volt tehát a természetes cserekereskedelem a bányakincsekkel rendelkező Afrika, valamint a fűszerekben, selymekben, porcelánban gazdag India és Kína között” (Makai, 1961: 33).

Gijsbert Onk hét fejezetet keresztül vezet végig a Karimjee Jivanjee család üzleti „nagyhatalommá” válásának történetét. 1824 és 1861 között komoly tőkét halmoztak fel, széles társadalmi ismertségre és megbecsülésre tettek szert. Az 1860-as években jelentős visszaesést kellett átélniük, elveszítve befektetéseik nagy részét. Buddhoboy egyik legerősebb leszármazottja, Karimjee Jivanjee-nek egy bő évtizedbe tellett, amíg visszaállította a családi cég kis-csit megtépzott hírnevét és pénzügyi stabilitását. Ez a tapasztalat minden biznissal nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Karimjee-k következő generációinak erőt adjon a további építkezéshez és fejlődéshez. 1880 és 1924 között épp e generációknak adatott meg, hogy európai, amerikai és ázsiai cégek és családok számára a kelet-afrikai partvidék fő kereskedő partnereiként intézzék ügyleteiket. 1925-től a tanganyikai függetlenség 1963-as elnyeréséig a család igyekezett diverzifikálni üzleti tevékenység-

Gijbert Oonk, egyetemi docens a rotterdami Erasmus Egyetemen. Az Európán kívüli világ történelmét kutatja és oktatja. Kutatási érdeklődésének fókuszában a délkelet-ázsiai népek történelme és diaszpórájának jelentősége áll. Számos tanulmánya, publikációja elérhető a www.asiansinafrica.com webloldalon.

gét és érdekeltségi körét. Új területeken próbáltak szerencsét: kávé, tea és szizál⁷ ültetvényeket vásároltak, és egyszerre Kelet-Afrika „szizálbáróivá” váltak. A térségben végigsöprő függetlenségi hullám lecsengését követően köszöntött be a legsötétebb időszak a Kelet-Afrikában élő ázsiaiak számára. 1972. augusztus 4-án Idi Amin tábornok, Uganda elnöke kiutasította az országában élő, főként gudzsarati indiaiakat, akik 90 napot kaptak, hogy örökre elhagyják Ugandát. Ez az indofób klíma és a kiutasítás hosszú időre traumát okozott az indiaiaknak, és a Karimjee Jivanjee család egyik fontos tevékenységévé vált, hogy enyhítse a térségben maradt indiaiak fájdalmait, általában a kelet-afrikai ázsiai népesség emancipációját.

Külön szíjat képvisel a nyomdai kivitelezés tekintetében is pazarul elkészített könyvben a család XXI. századi történelme szempontjából legmérvadóbb négy személyiség bemutatása: Yusufali Karimjee-t

(1882–1966) és Tayabali Karimjee-t (1897–1987) magas presztízsű kitüntetésben részesítették a kelet-afrikai társadalom fejlődése érdekében kifejtett tevékenységeik miatt; Abdulla Karimjee (1899–1978) a család tényleges „szizálbárója” volt, nagyon karizmatikus férfi, jelentős ismertséggel nemzetközi elit körökben. Többek között ő meghívást kapott II. Erzsébet királynő koronázási ceremóniájára, és kitüntették a Brit Birodalom Hivatalnok (OBE) címmel. Abdulkarim Karimjee (1906–1977) a család valamennyi jó tulajdonságát képes volt ötvözni karakterében – vállalkozó szellemű üzletember és kifinomult politikus volt, olyan ember, aki sokakat támogatott, számos közügy érdekében adakozott. Őt a Brit Birodalom Parancsnoka (CBE) címmel tüntették ki.

A Karimjee Jivanjee család ma a kelet-afrikai térség kétségkívül egyik legbefolyásosabb családja. A Toyota Tanzania Ltd. nevű cég tulajdonosaként a partvidék autóforgalmazásának megha-

tározói – 1987-ben még csak 350 Toyota márkájú autót adtak el Tanzániában, 2000-ben pedig ez a szám 2000-et mutatott. Ugyan a család tagjai a világ minden táján megtalálhatók, többen közülük az Egyesült Királyságban, az Amerikai Egyesült Államokban és Mauritiuson élnek, a család történeté-

Kikwete tanzániai elnök a könyv dar-i bemutatóján

nek Oonk által bemutatott 200 éve arról ad tanúbizonyságot, hogy mindvégig szorosan összetartottak, egymást támogatták, segítették. Ma olyan jelentős gazdasági és politikai erőt képviselnek Tanzániában, hogy egyáltalán nem érte meglepetésként a kötet szerzőjét, hogy a fantasztikus fotóanyaggal illusztrált mű idén tavasszal Dar es Salaamban megszervezett bemutatóján részt vett maga Jakaya Kikwete államelnök is, akinek Hatim Karimjee, a Karimjee Jivanjee Ltd. igazgatótanácsának elnöke nyújtott át egy tiszteletpéldányt a díszes ceremónián.

Az angol nyelvű könyv nem csupán a korszakkal és a kelet-afrikai indiai diaszpórával foglalkozó kutatók számára kincs, hanem mindazoknak jelenthet maradandó élményt, akik szeretnének alaposabb bepillantást nyerni a kelet-afrikai társadalmak mindennapjaiba, egy kicsit más, ázsiai eredetű szemüvegen keresztül.

Jegyzetek

¹ Az iszmailiták egyik fő ága, amelynek Gudzsaratban (Gujarat) van a központja. „Gazdag kereskedőkaszt, [amelynek tagjai] a «mullahdzsi»-ban tisztelik szellemi vezérüket. ... Az iszmailiták az általános iszlám dogmákat titkos tanítással egészítik ki, amely újplatonikus eszméket kapcsol össze síta elméletekkel, és bonyolult emanációs rendszert tanít” (von Glasenapp, 1981: 410). → ld. még: mullah, mollah, molla = mohamedán hit- és jogtudós; emanáció = az isteni vagy szellemi princípium kisugárzása, amelyből az érzéki és érzékfeletti világ ered. Bárhol éljenek is a világon, a bohorák mindig kimondottan zárt, önfenntartó közösségeket alkotnak. Zanzibáron például Stone Town egy-egy utcájában, egymás melletti házakban

lakva alakították ki saját negyedüket.

- ² A kopra a kókuszdió megszáritott, belső olajos szövete, húsa. (Bakos, 1994: 424).
- ³ Ehhez az is hozzátartozik, hogy számos forrás szerint a partvidék szuahéli lakossága hívta be az omániakat, hogy segítsenek „kiűzni” a portugálokat. Ld. például: Szombathy Zoltán (2007) tanulmányában.
- ⁴ Fage, J. D. – Tordoff, W.: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 254. o.
- ⁵ Lóránt, 2003: 193. o. Szaíd „szigorú ellenőrzése és fennhatósága alá vonta a Mogadisciótól délre eső kelet-afrikai partvidéket. ... különösen [a fiatal szultán] ösztönző gazdaságpolitikájának hatására ... a part menti városok gazdasági-kereskedelmi élete fellendült.” Ld.: Szentes Tamás: *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 47. o.
- ⁶ A mhindi-k (szuahéli szó, jelentése: indiai) életéről az irodalmi Nobel-díjas dél-afrikai író, V.S. Naipaul írt könyvet 1979-ben *A nagy folyó kanyarulatában* (A Bend in the River) címmel. Sokak szerint a mai napig ez a könyv szól a legpontosabban az ún. „indiai élményről”, az indiaiak kelet- és közép-afrikai életéről.
- ⁷ *Agave sisalana*, más néven szizálágáve, az agávefélék (Agavaceae) családjába tartozó, levelrostot szolgáltató természetű növényfaj. Közép-Amerikában őshonos, ahol rostját már Amerika felfedezése előtt használták. A szizál iránt az 1880-as években, a kévékötő aratógép feltalálása után nőtt meg a kereskedelmi érdeklődés, és hamarosan ültetvényeket hoztak létre a Bahama-szigeteken és Tanganyikában (ma Tanzánia). Az 1930-as évek végére már Mozambikban, Angolában, Madagaszkáron és Afrika egyéb részein, valamint a Fülöp-szigeteken, Tajvanon, Brazíliában, Venezuelában, Indonéziában és Haitin is termesztették. ... A durva és merev szizálrost erőssége, tartóssága, nyújthatósága és tengervízzel szembeni ellenállósága miatt kiválóan alkalmas a tengerészetben, a mezőgazdaságban és az iparban használt kötéláru készítésére. A rostból ezen felül szőnyeget, pokrócot, kalapot és keféket is készítenek. Forrás: <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/szizal.html>

Felhasznált irodalom

- Bakos, Ferenc (1994): *Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fage, J. D. – Tordoff, W. (2004): *Afrika története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lóránt, Áttila (2003): *Kelet-Afrika. Több mint szafari*. Pécs: Alexandra Kiadó.
- Makai, György (1961): *Portugál Afrika, a rabszolgák földje*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Szentes, Tamás (1963): *Kelet-Afrika a szabadság útján*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Szombathy Zoltán (2007): Waarabu: „Arabok” Kelet-Afrikában. *Africana Hungarica*. 2007. 2. évfolyam. 1-2. szám.
- Tarrósy, István (2009): *Modern Tanzánia. Államfejlődés, regionális kapcsolatok és a fejlődés útja a globális nemzetközi rendszerben*. Ph.D. értekezés. Pécs: PTE BTK.
- Von Glasenapp, Helmuth (1981): *Az öt világvallás*. Budapest: Gondolat Kiadó.